

MOLNÁR LÁSZLÓ

Az egyetemi levéltárak kialakulása és fejlődése napjainkig

A szerző áttekinti az egyetemi levéltárak kialakulását és fejlődését. Az első önálló levéltárral az ELTE rendelkezett, anyagának nagyrésze azonban 1956-ban megsemmisült. A szerző szól arról, hogy nem minden felsőoktatási intézménynek van önálló költségvetési kerettel rendelkező levéltára. Több levéltár az egyetem könyvtárának kebelében működik. A levéltárak személyi ellátottsága csekély, több helyen rész munkaidős, esetleg nyugdíjas tölti be a levéltáros szerepét. 2002 és 2010 között az önálló költségvetéssel rendelkező egyetemi levéltárak személyzeti ellátottsága jelentősen nőtt, ami – nem kis részben – az új belépő levéltáraknak köszönhető. 1993-ban alakult az első levéltári szövetség, amely három év alatt országossá bővült. 2001-ben már hivatalosan is bejegyezték a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség egyesületet. A raktári ellátottság is javul, az újabban létrejött intézmények levéltárai erre a célra készültek, korszerűen berendezett raktárakat építettek.

ELŐZMÉNYEK

Hazánkban az egyetemi levéltárak viszonylag későn, a 20. század második felében alakultak ki, és terjedtek el. Történetük voltaképpen 1956-ra nyúlik vissza. Az ötvenes években központi utasításra az Országos Levéltárba gyűjtötték be az egyetemek régi iratanyagát. A begyűjtés nem volt teljes körű, sok intézmény nem adott át mindent, ami később szerencsésnek bizonyult. 1956-ban ugyanis szovjet tűzérsegi találat érte a levéltár Bécsi kapu téri főépületének tornyát (amelyet később sem állítottak vissza, így ma is hiányzik), ahol a Vallás és Közoktatási Minisztérium dualizmuskori anyagával együtt a begyűjtött egyetemi iratok is porig égtek. E pótolhatatlannak tűnő veszteség hatására döntött úgy az ELTE vezetése, hogy az egyetemen maradt iratokat maga veszi kezelésbe, és 1958-ban saját levéltárat alapított. A meglehetősen kezdetleges körülmények között működő kis gyűjtemény kezdte meg a megmaradt történeti értékű iratok összegyűjtését és rendezését.

A HÁLÓZAT KIALAKULÁSA

Hosszú ideig az ELTE Levéltára volt az egyedüli, a többi egyetem csak igen lassan kezdte követni a példáját. A 14 év után mégiscsak megindult gyarapodásban meghatározó szerepet játszott az ELTE, fiatal oktatója, SZÖGI LÁSZLÓ révén, aki számos egyetemen végezte el a régi iratanyag levéltári rendezését és szinte motorja lett az egyetemi levéltárak alapításának. Így jött létre 1972-ben másodikként a Budapesti Műszaki Egyetem Levéltára. Bár a rendezési munka tovább folytatódott, a következő levéltár-alapításra ismét egy évtizedet kellett várni. Erre az ELTE-től független kezdeményezésként, a hagyományaira mindig is érzékeny Selmecről „leszármazott” Miskolci Egyetemen került sor 1982-ben. A testvér példáját két év múlva követte Sopron, immár négyre növelve az egyetemi levéltárak számát. Ezt nagyon megkönnyítette, hogy 1971-től kezdve a két „selmeci születésű” egyetem között egyre szorosabb kapcsolat épült ki, ami elsősorban az 50-es években elnyomott közös hagyományok felélesztésében nyilvánult meg. Ettől kezdve szinte sorozatban létesültek az egyetemi levéltárak: 1986-ban az Állatorvosi Egyetemen, 1987-ben Keszthelyen és a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen. Igaz, az öt évig tartó első hullám után öt év szünet állott be, de a második hullám annál tartósabb és termékenyebb volt. 1993-ban mindjárt 3 egyetem csatlakozott: a SOTE, a Kertészeti és a Gödöllői Agrártudományi Egyetem. Emellett az 1972

óta működő BME Levéltár is ekkor kapta meg hivatalosan a szaklevéltári jogállást, vagyis az állami elismerést és nyilvántartásba vételt. A sorozat a Képzőművészeti Egyetemmel (1995), a Testnevelési Egyetemmel (1997), az Iparművészeti Egyetemmel (1998), majd Szegeddel és Veszprémmel (1999) folytatódott. 2001-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen alakult, egyelőre még államilag el nem ismert levéltár. 2004-ben a Pécsi Tudományegyetemen, majd az integrált Nyugat-magyarországi Egyetem két karán, Mosonmagyaróváron (2005) és Szombathelyen (2008) alakultak új levéltárak. Így az egyedüli Debrecen kivéve ma már az ország minden jelentősebb, illetve jelentősebb múltú egyetemén működik levéltár.

SZERVEZET ÉS MÉRET

Bár az általános mintának tekintett ELTE Levéltár eleve önálló szervezeti egységként jött létre, a többiek általában az egyetemi könyvtárak részeként szerveződtek. Ennek oka, hogy ezeket a kisméretű és kis létszámú személyzetet (többnyire 1 főt vagy részfoglalkozásút) foglalkoztató gyűjteményeket egyszerűbb volt a már meglévő gyűjteményen belül felállítani és működtetni. Néhányan közülük később önállósodtak, így ma négy olyan nagyobb egyetemi levéltár van, melyek saját költségvetéssel, önálló intézményként működnek. Ezek az ELTE mellett a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltára, a Semmelweis Egyetem Levéltára és a Szegedi Tudományegyetem Levéltára. További három, a mai Budapesti Corvinus Egyetem (egykori közgazdasági része), a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem (volt Iparművészeti) és a Nyugat-magyarországi Egyetem szombathelyi karának levéltárai ugyan saját költségvetés nélkül, de az egyetem adminisztratív vezetéséhez beosztva működnek. A többi egyetemi levéltár könyvtári szervezeti kereteken belül működik.

A levéltárak mérete egyrészt az őrzött iratanyag mennyiségével, másrészt a foglalkoztatottak létszámával határozható meg. Mindkét tekintetben széles a skála. A 100 méter körüli anyagot őrző művészeti egyetemektől az 1500-at is meghaladó ELTE-ig. A 17 állami fenntartású egyetemi levéltár 2011-ben 7.250 iratfolyóméter anyagot, vagyis egy kisebb megyei levéltárnak megfelelő mennyiséget őrzött.

A létszámokat bemutató táblázatban csak a ténylegesen levéltári munkát végző személyzetet vettük figyelembe. Az egyes intézményi honlapokon ugyanis a személyzet tagjaként tüntetik fel a levéltár adminisztratív vezetését is ellátó könyvtárigazgatókat, jóllehet ők rendszeres levéltári munkát aligha végeznek. Mellettük a levéltáros kolléga sokszor csak részmunkaidőben dolgozik, általában heti egy alkalommal (0,2 állás). Két időmetszetben vettünk fel adatokat. A 2002-es 20,1 álláshelyről 2010-re 34,9-re nőtt a létszám, vagyis jelentős növekedést könyveltünk el, ami részben új intézmények belépésével, részben a régebbiek fejlődésével valósult meg, miközben néhány helyen (ELTE, Miskolc) még leépítések is történtek. Összességében elmondható, hogy sok intézményben, viszonylag kis létszámmal, egyenként kevés anyagot őrző levéltárakról van szó.

VIRIBUS UNITIS – A EGYESÜLT ERŐVEL

A szétagoltságból és a kis létszámokból adódóan jött a felismerés, hogy ezek a kis intézmények alapvetően egymásra utaltak, és jellemzően a működés kezdetén jelentkező nagyobb szakmai feladatokat a leghatékonyabban egymást segítve tudják elvégezni. 1993-ban SZÖGI LÁSZLÓ kezdeményezésére így jött létre az egyetemi levéltárak első szakmai szervezete, a *Budapest-Gödöllői Egyetemi és Főiskolai Levéltári Szövetség*, melyhez 21 fenntartó intézmény csatlakozott, sok olyan is, ahol még nem szerveztek levéltárat, de érdeklődtek történeti irataik megőrzése iránt. Három év múlva a szervezet országossá bővült, ezért nevét *Magyar Egyetemi és Főiskolai Levéltári Szövetségre* változtatta. A mindennapi együttműködés mellett egységes elvek szerint rendezték saját irataikat, és közösen szerkesztették meg fond- és állagjegyzéküket. A már működő levéltárak munkatársai heti rendszerességgel éveken keresztül segítették a szaklevéltárral vagy szakalkalmazottal még

nem rendelkező intézmények iratrendezési munkáját. A szövetség 2001-ben *Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség* (MFLSZ) néven hivatalosan is bejegyzett egyesületté alakult. Működése ettől kezdve rendszeressé vált, pályázatokon vehetett részt és kitűzött szakmai céljai elérése érdekében saját gazdálkodást folytatott. Tevékenységéről az egyesület saját honlapján (www.mflsz.hu) lehet bővebben tájékozódni. Az egyetemi levéltárak 1982-2006 között 115 kötetet jelentettek meg, általában levéltári segédleteket (repertórium), adattárakat (pl. hallgatói névsorok), dokumentumköteteket és felsőoktatás-történeti tanulmányköteteket, némelyiket közösen, a szövetség égisze alatt.

A MŰKÖDÉS ANYAGI FELTÉTELEI

A levéltárak esetében mindig meghatározó raktári viszonyok, illetve a finanszírozás tekintetében az egyetemi levéltárakat jellemző körülmények általában hasonlatosak az ország többi levéltáráéhoz. A 2010 júniusában végzett, 12 egyetemi levéltárat érintő felmérés szerint a szabad raktári kapacitás a gyűjtőterületen kívül levő levéltárárett anyag mennyiségéhez képest az esetek 50%-ában elegendő, ami az országos átlagnál jobb képet mutat. Viszonylag magas az alkalmatlan raktárak aránya, ehhez azonban tudni kell, hogy az elmúlt években jelentősen szigorodtak az erre vonatkozó előírások, aminek a levéltárak nagy többsége, főleg a régebbi építésűek nem képesek megfelelni. Ha azonban a '90-es évek első felében jellemző állapotokhoz mérjük a mai helyzetet, a fejlődés szembetűnő. Számos levéltár (ELTE, Pécs Semmelweis Egyetem, Sopron, Veszprém) váltott telephelyet, ami magától értetődően új, modern raktárak kialakításával járt együtt. Szombathely eleve új alapítású, ahol szintén korszerű raktárt építettek. Mások (Állatorvosi, BCE Kertészeti, Gödöllő, Iparművészeti, Keszthely, Képzőművészeti) a meglévő telephelyükön hajtottak végre korszerűsítést. Mindezek eredményeként ma már a korszerű, jó állapotú állványzat jellemzi raktárainkat, sok helyütt a helytakarékos gördülő állványokat is alkalmazzák. A klímaberendezések ugyan még nem általánosan elterjedtek, de több helyen a természetes klimatikus viszonyok ezt a költséges megoldást nem is teszik szükségessé.

Raktári viszonyok (2010. júniusi felmérés alapján)

	Kintlévő / Kapacitás	Görd. állv. aránya	Alkalmatlan raktár	Klímaberendezés
BCE - Kertészeti	80 / 10 ifm.	98%	0%	100%
BCE – Közgazd.	700 / 1680 ifm.	70%	0%	0%
BMGE	400 / 0 ifm.	0%	100%	0%
ELTE	800 / 1200 ifm.	13%	0%	0%
PE - Keszthely	10 / 50 ifm.	90%	0%	0%
PE - Veszprém	? / 0 ifm.	0%	0%	100%
Miskolci Egy.	500 / 0 ifm.	0%	100%	0%
Pécsi Tud.e.	2000 / 2000 ifm.	0%	0%	100%
Semmelweis Egy.	370 / 190 ifm.	40%	25%	87%
SzIE - Gödöllő	80 / 410 ifm.	50%	50%	0%
NyME - Sopron	200 / 350 ifm.	0%	25%	0%
MOME (Iparműv.)	40 / 20 ifm.	90%	50%	0%

MFLSZ-anket 2011. november 22-24.

A finanszírozás természetesen csak a saját költségvetésű levéltárakban (ELTE, Pécs, Semmelweis, Szeged) mérhető adatszerűen. Nyilván a többi is pénzébe kerül a fenntartó egyetemnek, de ott a ráfordításokat igen nehéz pontosan elkülöníteni a könyvtár

költségvetésén belül, így ezekkel itt nem foglalkozunk. A 2006-2010 közötti kereteket, illetve a hozzájuk kapcsolódó létszámokat vetettük össze. Az átlagot tekintve megállapítható, hogy a ráfordítások követték az inflációt, vagyis az egyetemek nehézségeik ellenére igyekeznek szinten tartani történeti gyűjteményeiket.

Költségvetési keretek saját költségvetésű egyetemi levéltárakban

	2006		2007		2008		2009		2010	
létszám/ keret	létszám	keret (ezer Ft)	létszám	keret (ezer Ft)	létszám	keret (ezer Ft)	létszám	keret (ezer Ft)	létszám	keret (ezer Ft)
ELTE	6	14,604	6	14,596	6	18,178	6	17,679	6	19,350
PTE	3	13,928	3	15,907	3	20,345	4	22,106	4	25,606
SE	4	17,724	4	19,588	4	27,232	4	25,208	4	24,619
SzTE	2	6,733	2	7,633	2	8,551	2	8,237	2	8,637
Átlag	3,75	13,247	3,75	14,431	3,75	18,576	4	18,307	4	19,553

MTESZ-ankét 2011. november 22-24.

A szerző elérhetősége:

Molnár László

e-mail: emolnar@rekhiv.sote.hu